

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Ольга Мельник,

*аспірант кафедри муніципального права
та адміністративно-правових дисциплін
Національного університету
«Острозька академія»*

УДК 341.1/8+349.2

Двосторонні міжнародні договори у системі джерел права соціального забезпечення в умовах сьогодення

Організація та проведення в Україні соціальних реформ, які декларують уповноважені владні інституції тісно пов'язані із розвитком новітнього законодавства про соціальне забезпечення. При цьому, ураховуючи суспільну значимість соціальних реформ, їх спрямованість на посилення ефективності системи соціальних прав [1, с. 17-18], то важливого значення набувають питання урахування міжнародного досвіду, практики інших держав щодо розбудови сучасної моделі соціального забезпечення [2, с. 537-540]. Слід відзначити, що декларування стратегії розвитку України на долучення до світового співтовариства засвідчує повагу нашої держави до міжнародного права, вірність нашої держави своїм міжнародно-правовим зобов'язанням, які проголошуються обов'язковими до виконання поряд із національним законодавством, та про повагу до норм міжнародного права та в певній мірі дають відповіді на питання щодо практичного

застосування положень міжнародних договорів в Україні та їх співвідношення з чинним законодавством України [3, с. 41]. Особливої значимості набувають міжнародні договори України з іншими державами у сфері соціального забезпечення в умовах сьогодення, коли відбувається складний процес інтеграції нашої держави до міжнародної і, зокрема, європейської спільноти. За таких обставин двосторонні міжнародні договори у сфері соціального забезпечення покликані: по-перше, формувати двосторонні міжнародно-правові відносини України та інших держав у сфері соціального забезпечення; по-друге, формувати міжнародно-правові механізми правового регулювання відносин у сфері соціального забезпечення; по-третє, сприяти захисту прав громадян України та, відповідно іноземної держави у сфері соціального забезпечення; по-четверте, сприяти розвитку внутрішнього законодавства у сфері соціального забезпечення.

Доречно наголосити, що міжнародні договори України посідають ключове місце у системі джерел права соціального забезпечення як базис розвитку внутрішнього законодавства [4, с. 113-118]. Слід зауважити, що за своєю суттю, міжнародний договір України спрямований на врегулювання міжнародно-правових відносин іноземної держави або іншого суб'єкта міжнародного права, та регламентується міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). За змістом Конституції України (ст. 9) «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України». При цьому, «укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України». Також, Основний Закон України (ст. 46) встановлює, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [5]. Серед основоположних особливостей міжнародних договорів можна назвати те, що вони спрямовані на забезпечення прав та свобод людини, у тому числі соціальних. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» [6] передбачає, що особи з інвалідністю в Україні володіють усією повнотою соціально-економічних, політичних, особистих прав і свобод, закріплених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

В умовах сьогодення важливого значення набувають двосторонні між-

народні договори України з іншими державами у контексті активізації соціальних реформ, у тому числі вироблення механізмів реалізації, гарантування права на соціальний захист та інших пов'язаних із ним прав, зокрема: 1) вони покликані розвивати співробітництво України з іншими державами у сфері соціального забезпечення; 2) вони дозволяють залучати конструктивний досвід інших держав; 3) вони є частиною національного законодавства; 4) сприяють підвищенню ефективності, дієвості та доступності системи соціальних прав громадян України, які працюють за кордоном. Разом із тим, сьогодні практика укладення Україною двосторонніх міжнародних договорів у сфері соціального забезпечення не має сталого, чітко визначеного характеру як складова міжнародного соціального партнерства.

Особливої актуальності проблематика щодо активізації двостороннього міжнародно-правового співробітництва України з іншими державами у сфері соціального забезпечення додає необхідність поглиблення співпраці нашої держави та ЄС. Як відомо, ще 27.06.2014 р. Україною було укладено Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [7], [8]. Реалізація цієї Угоди зумовлює складний процес взаємодії України з окремими державами членами ЄС у сфері соціального забезпечення. Ще одним важливим чинником посилення двостороннього міжнародно-правового співробітництва України з іншими державами є необхідність системного реформування законодавства про соціальне забезпечення під впливом міжнародного досвіду, насамперед, зарубіжного досвіду.

Метою наукової статті є науково-теоретичне дослідження сутності, ознак двосторонніх міжнародно-правових договорів України з іншими державами та напрямів їх імпле-

ментації у національне законодавство України в умовах сьогодення. У юридичній літературі зазначена проблематика частково розглядалася у працях таких вчених-юристів як: В. М. Андріїв, Н. Б. Болотіна, С. Я. Вавженчук, В. С. Венедіктов, С. В. Венедіктов, С. В. Вишновецька, Т. З. Герасимів, І. В. Зуб, І. П. Жигалкін, М. І. Іншин, В. Л. Костюк, С. С. Лукаш, А. Р. Мацюк, В. П. Мельник, П. Д. Пилипенко, С. В. Попов, С. М. Прилипко, О. І. Процевський, С. М. Синчук, Б. І. Сташків, О. В. Тищенко, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, М. М. Шумило, Л. П. Шумна, В. І. Щербина, О. М. Ярошенко та ін. У контексті досліджуваної тематики, слід наголосити, що проблематика джерел права соціального забезпечення, ураховуючи конструктивні наукові доктринальні позиції цих та інших вчених, набуває новітнього важливого значення як складова удосконалення правового регулювання відносин у соціальній сфері. Разом із тим, сучасний етап організації та проведення в Україні соціальних реформ, забезпечення їх позитивної спрямованості у напрямку покращення життя кожної людини, вимагає за необхідне посилення уваги до міжнародного співробітництва України з іншими державами, у тому числі через призму укладення двосторонніх міжнародних договорів у сфері соціального забезпечення. Це дозволить значно підвищити ефективність та дієвість існуючої моделі соціального забезпечення[9].

Насамперед, варто підкреслити, що двосторонні міжнародні договори України спрямовані на: 1) виконання положень основоположних міжнародно-правових та національних актів законодавства про права людини; 2) розвивають та конкретизують міжнародні соціальні стандарти; 3) забезпечують дієві механізми гарантування та правової охорони права на соціальне забезпечення та інших пов'язаних із ним прав громадян України, які працюють за кордоном; 4) сприяють удосконаленню правово-

го статусу особи у сфері соціального забезпечення; 5) можуть конкретизуватися на підставі нормативно-правових актів – актів внутрішнього законодавства про соціальне забезпечення.

Закон України «Про міжнародні договори України» [10] встановлює, що міжнародний договір України – укладений у письмовій формі з іноземною державою або іншим суб'єктом міжнародного права, який регулюється міжнародним правом, незалежно від того, міститься договір в одному чи декількох пов'язаних між собою документах, і незалежно від його конкретного найменування (договір, угода, конвенція, пакт, протокол тощо). Подібні підходи знаходять свій вираз у доктрині трудового права та права соціального забезпечення [11, с. 71-75], [4, с. 113-118]. У юридичній літературі міжнародний договір трактується як угода між Українською державою, що виступає посередником волі українського народу та державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює відносини між ними та породжує взаємні права та обов'язки щодо предмета конституційно-правового регулювання, насамперед щодо прав і свобод людини та громадянина [12, с. 12]. Також вчені розглядають міжнародний договір як домовленість двох або більше держав, що містить норми про встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків у відносинах між ними [13, с. 14]. Такі твердження заслуговують на увагу, проте вони не враховують особливостей ознак міжнародного договору, який укладається на двосторонній основі у сфері соціального забезпечення.

Варто відзначити, що укладення міжнародного договору України – дії щодо підготовки тексту міжнародного договору, його прийняття, встановлення його автентичності, підписання міжнародного договору та надання згоди на його обов'язковість для України. Ще однією важливою

рисом міжнародних договорів є наявність специфічної процедури укладення, виконання та припинення. Закон України «Про міжнародні договори України» (ст. 8) встановлює, що згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони. Водночас, ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору.

Також міжнародні договори України характеризуються специфічною процедурою дотримання та виконання. Так, по-перше, чинні міжнародні договори України підлягають сумлінному дотриманню Україною відповідно до норм міжнародного права; по-друге, згідно з принципом сумлінного дотримання міжнародних договорів Україна виступає за те, щоб й інші сторони міжнародних договорів України неухильно виконували свої зобов'язання за цими договорами; по-третє, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, інші органи державної влади, до відання яких віднесені питання, що регулюються міжнародними договорами України, забезпечують дотримання і виконання зобов'язань, взятих за міжнародними договорами країни, стежать за здійсненням прав, які впливають з таких договорів для України, і за виконанням іншими сторонами міжнародних договорів України їхніх зобов'язань; по-четверте, загальний нагляд за виконанням міжнародних договорів України, в тому числі й іншими їх сторонами, здійснює Міністерство закордонних справ України; по-п'яте, чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана

Верховною Радою України, є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства; по-шосте, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Доречно відзначити, що Україною укладено низку двосторонніх міжнародних договорів у сфері соціального забезпечення, які спрямовані на інтеграцію нашої держави до міжнародного соціального простору, посилення механізмів реалізації, гарантування та правової охорони права на соціальний захист та інших пов'язаних із ним прав. Україною укладено міжнародні договори у сфері соціального забезпечення із Латвійською Республікою, Словацькою Республікою, Королівством Іспанія, Литовською Республікою, Чеською Республікою тощо. Укладена Угода між Україною та Королівством Іспанія про соціальне забезпечення [14] спрямована на взаємне бажання розвивати і поглиблювати дружні відносини між обома країнами та необхідності регулювати співробітництво у галузі соціального забезпечення. У Угоді передбачено, що вона буде поширюватися на працівників, які є громадянами Договірних Сторін, членів їхніх сімей, а також буде застосовуватись до членів сімей працівника, які є громадянами однієї з Договірних Сторін, незалежно від громадянства даного працівника, якщо тільки він підпадає під дію законодавства однієї з Договірних Сторін. Разом із тим, Угода охоплюватиме осіб, які мають статус біженців згідно із Женевською Конвенцією від 28 липня 1951 року та Протоколом від 31 січня 1967 року, а також осіб без громадянства, які проживають на території однієї з Договірних Сторін, і членів їхніх сімей відповідно до Конвенції від 28

вересня 1954 року [15]. При цьому, ця Угода передбачає, що працівники - громадяни однієї з Договірних Сторін, які займалися трудовою діяльністю на умовах найму або ж індивідуальною трудовою діяльністю на території іншої Договірної Сторони, будуть підпадати під дію законодавства другої Договірної Сторони на умовах, рівних з працівниками даної Сторони, якщо цією Угодою не передбачено інше. За змістом цієї Угоди кожна з Договірних Сторін виплачуватиме заінтересованим особам, які проживають на території іншої Договірної Сторони, передбачену допомогу відповідно до свого законодавства, якщо цією Угодою не передбачено інше, а саме: а) допомога, визнана Договірними Сторонами на основі законодавства відповідно до цієї Угоди, не може скорочуватися, змінюватися, припинятися чи затримуватися в разі, коли пенсіонер чи особа, яка має право на її отримання, знаходиться чи проживає на території іншої Договірної Сторони, а виплати проводяться на території цієї Договірної Сторони; б) допомога, призначена однією з Договірних Сторін громадянам іншої Договірної Сторони, які проживатимуть на території третьої країни, сплачуватимуться їм першою Стороною на тих же умовах, що і громадянам своєї держави, які проживають в третій країні. Також доречно наголосити, що на працівників, які підпадають під дію цієї Угоди, поширюється виключно дія законодавства тієї Договірної Сторони, на території якої вони здійснюють трудову діяльність, якщо цією Угодою не передбачено інше. При забезпеченні іншими видами допомоги, не передбаченими у статті щодо об'єктивної сфери застосування цієї Угоди, буде застосовуватись законодавство Договірної Сторони, під дію якого підпадає працівник.

На підставі Договору між Україною та Латвійською Республікою у галузі соціального забезпечення [16] передбачено, що Сторони надають на

своїй території постійно проживаючим або працюючим громадянам іншої Сторони, а також членам їх сімей, незалежно від їх громадянства, однакові права зі своїми громадянами, як стосовно поширення на них законодавства, так і стосовно прав на соціальне забезпечення. При цьому, законодавство Сторін, яке обмежує виплату пенсій і допомог лише з причини проживання особи за межами території Сторони, не поширюється на осіб, які постійно проживають на території іншої Договірної Сторони. Однак, зазначені умови не поширюються на допомоги по безробіттю та сімейні допомоги, а також на державні допомоги соціального забезпечення в Латвійській Республіці.

На підставі Угоди між Україною та Естонською Республікою у сфері соціального забезпечення [17] передбачено, що вона застосовується до осіб, на яких поширюється або поширювалось законодавство відповідної Сторони, зазначене у статті 2 цієї Угоди. При цьому, особам, на яких поширюється дія цієї Угоди, які проживають на території однієї зі Сторін, надаються відповідно до законодавства цієї Сторони такі ж права на допомогу, пенсію, відшкодування, і у них виникають такі ж обов'язки, як і у громадян цієї Сторони. Також зазначеною Угодою визначено, що якщо цією Угодою не передбачено інше, то за один і той самий період страхового стажу не надається і не зберігається право на отримання особою декількох однотипних пенсій, відшкодування, допомоги. Якщо цією Угодою не передбачено інше, то на особу, яка здійснює трудову діяльність на території однієї Сторони, поширюється законодавство тієї Сторони, де здійснюється трудова діяльність, незалежно від того, на території якої Сторони особа проживає. Також в Угоді зазначено, якщо право на пенсію виникає на підставі законодавства однієї Сторони без урахування страхового стажу, на-

бутого на підставі законодавства іншої Сторони, то відповідна Сторона призначає пенсію тільки за страховий стаж, набутий на підставі свого законодавства, незалежно від проживання на території однієї із Сторін.

Таким чином, ключова роль у системі джерел права соціального забезпечення належить двостороннім міжнародним договорам України, з огляду на наступне: по-перше, такі договори розвивають співробітництво та партнерство України з іншими державами у соціальній сфері; по-друге, вони сприяють розвитку міжнародно-правового регулювання у сфері соціального забезпечення; по-третє, вони мають пріоритет по відношенню до актів внутрішнього законодавства про соціальне забезпечення та стимулюють їх розвиток; по-четверте, вони передбачають механізми реалізації, гарантування та правової охорони соціальних прав громадян України, які працюють за кордоном.

В умовах розширення національного та міжнародного ринків праці, посилення процесів зовнішньої трудової міграції, двосторонні міжнародні договори України спроможні розвивати ефективні моделі співробіт-

ництва нашої держави із іншими державами у сфері соціального забезпечення.

Перспективними напрямками удосконалення двостороннього міжнародного співробітництва України з іншими державами у галузі соціального забезпечення є наступні: 1) посилення механізмів укладення міжнародних договорів України з державами з якими маємо спільний кордон; 2) посилення механізмів укладення міжнародних договорів України з окремими державами-членами ЄС; 3) спрямування міжнародних договорів на забезпечення високого рівня соціальних гарантій та стандартів; 4) звернути увагу компетентних органів на необхідність укладення відповідних договорів на чіткій, прозорій, зрозумілій основі; 5) посилення механізмів моніторингу дотримання міжнародних зобов'язань України та інших держав у сфері соціального забезпечення; 6) посилення механізмів щодо імплементації міжнародних договорів України у національне законодавство про соціальне забезпечення; 7) поглибити практику роз'яснень щодо дії міжнародних договорів у сфері соціального забезпечення.

Список використаних джерел

1. *Іншин М. І.* Соціальна держава: сутність і перспективи / М. І. Іншин, Д. І. Сіроха // Актуальні проблеми соціального права: збірник матеріалів учасників всеукраїнських соціальних програм (заходів) ВГОІ «Інститут реабілітації та соціальних технологій» у 2014 р./За загальною редакцією М. І. Іншина, В. Л. Костюка, В. О. Попелюшка. - К.: ПВГОІ «ІР СТ Україна», 2015. – С. 17-21.
2. *Костюк В. Л.* Європейський кодекс соціального забезпечення у контексті новітньої моделі джерел права: проблеми та тенденції / В. Л. Костюк, О. Я. Мельник // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017р.) У 2-х т. – Т.1/ відп. ред. Г. О. Ульянова. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 535-540.
3. *Коментар до Конституції України:* Інститут законодавства Верховної Ради України. / Під ред. В. Ф. Опришка. – К.: АТ «Книга», 1996. – 376 с.
4. *Право соціального забезпечення в Україні:* підручник / Т. А. Занфірова, М. І. Іншин, С. М. Прилипко та ін.; за заг. ред. Т. А. Занфірової, С. М. Прилипко, О. Я. Ярошенка. – 2-ге вид. перероб. і доповн. – Х.: ФІНН, 2012. – 640 с.

5. *Конституція України* // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
6. *Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 року №875-XII* // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
7. *Угода* про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та європейським союзом, європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014р.//[Електронний ресурс]: Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page2820#n2820.
8. *Про ратифікацію Угоди* про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII//Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 40. – Ст. 2021.
9. *Мельник В. П.* Роль міжнародних договорів України у правовому регулюванні соціального захисту осіб з інвалідністю / В. П. Мельник, О. Я. Мельник // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2017. – № 1(15): [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n1/17mypozi.pdf>.
10. *Про міжнародні договори України: Закон України від 29 червня 2004 року №1906-IV* // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
11. *Трудове право України: підручник* / за заг. ред. М. І. Іншина, В. Л. Костюка. – Київ. Юрінком Інтер, 2017. – 600 с.
12. *Назаренко О. А.* Міжнародні договори України в системі джерел конституційного права України: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / О. А. Назаренко. – К., 2006. – 20 с.
13. *Цивільний кодекс України: [Коментар]*. – Харків.: «Одіссей», 2003. – 856 с.
14. *Про ратифікацію Угоди* між Україною і Королівством
15. *Іспанія* про соціальне забезпечення громадян: Закон України від 17 грудня 1997 року №741/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 16. – Ст. 75.
16. *Конвенція* про статус біженців: Конвенція ООН від 28 липня 1951р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_011/print.
17. *Про ратифікацію Договору* між Україною та Латвійською Республікою у галузі соціального забезпечення: Закон України від 19 березня 1999 року № 529-XIV//Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 18. – Ст. 144.
18. *Про ратифікацію Угоди* між Україною та Естонською Республікою у сфері соціального забезпечення: Закон України від 2 листопада 2011 року № 3990-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 23. – Ст. 325.

Мельник О. Я. Двосторонні міжнародні договори у системі джерел права соціального забезпечення в умовах сьогодення

У цій науковій статті досліджуються науково-теоретичні аспекти щодо сутності, особливостей двосторонніх міжнародних договорів у системі джерел права соціального забезпечення. Наголошується на тому, що базисом таких договорів є норми Конституції України, а також фундаментальних міжнародно-правових актів у сфері соціального забезпечення. Відзначається ключова роль двосторонніх міжнародних договорів України з розвитку внутрішнього національного законодавства про соціальне забезпечення, захист соціальних прав. Зроблені висновки та пропозиції.

Ключові слова: соціальне забезпечення; право на соціальне забезпечення; джерела права соціального забезпечення; міжнародний договір; двосторонній міжнародний договір; внутрішнє законодавство про соціальне забезпечення.

Мельник О. Я. Двусторонние международные договоры в системе источников права социального обеспечения в современных условиях

В этой научной статье исследуются научно-теоретические аспекты относительно сущности, особенностей двусторонних международных договоров в системе источников права социального обеспечения. Подчеркивается, что базисом таких договоров являются нормы Конституции Украины, а также фундаментальных международно-правовых актов в сфере социального обеспечения. Отмечается ключевая роль двусторонних международных договоров Украины по развитию внутреннего национального законодательства о социальном обеспечении, защита социальных прав. Сделанные выводы и предложения.

Ключевые слова: социальное обеспечение; право на социальное обеспечение; источники права социального обеспечения; международный договор; двусторонний международный договор; внутреннее законодательство о социальном обеспечении.

Melnik O. Bilateral international treaties in the system of sources of social welfare in the present

In this scientific article are researched theoretical and theoretical aspects concerning the essence, peculiarities of bilateral international treaties in the system of sources of social security law. It is emphasized that the basis of such agreements is the norms of the Constitution of Ukraine, as well as fundamental international legal acts in the field of social security. The key role of Ukraine's bilateral treaties on the development of domestic national legislation on social security, protection of social rights is noted. Conclusions and suggestions are made.

Key words: social security; the right to social security; sources of social security law; international agreement; bilateral international treaty; domestic law on social security.